

Parlagi sas (*Aquila heliaca*)

A parlagi sas egyike kiemelkedő természeti értékeinknek. Európai állományának jelentős része Magyarországon és Szlovákiában, a közös határ két oldalán fészkel. E két ország parlagisas-védelme csak szoros együttműködéssel valósítható meg, ennek érdekében a szlovák kollégákkal közösen megalakítottuk az Európai Parlagisas-védelmi Munkacsoportot.

Az elmúlt húsz év tapasztalatai alapján kidolgozott és a gyakorlatban sikeresen alkalmazott védelmi tevékenység eredményeként 1980-tól napjainkig folyamatosan emelkedett a fészkelő párok száma. Az 2001. évi állomány alapján reális a kipusztulás elkerülése, a populáció hosszú távú fenntartása, a kisszámú állomány fennmaradásának és lehetőség szerint növelésének biztosítása. A védelmi terv számba veszi a legfontosabb veszélyeztető tényezőket: a fészkek közelében végzett erdő- és mezőgazdálkodás, áramútás, emberi zavarás, lelövés, tojásgyűjtés, mérgezés, illegális kereskedelem és a turizmus hatásait, illetve ajánlásokat fogalmaz meg a legsürgősebb tennivalókra. Ezek a következők: legelők és egyéb táplálkozó területek megőrzése, fészkelő helyek környékén a gazdálkodókkal történő együttműködés, műfészek kihelyezése, légvezetékek tartóoszlopainak szigetelése. A kisszámú állomány fennmaradásának és lehetőség szerint növelésének biztosítása csak nemzetközi együttműködés keretében valósítható meg. A Magyarországon szerzett tapasztalatok átadásával, hozzá kell járulni más országok védelmi tevékenységéhez, segítve a globálisan veszélyeztetett faj fennmaradását.

Elterjedés

A parlagi sas eurázsiai elterjedésű faj. Oroszországban és Ukrajnában a sztyeppzónát követi elterjedési területe, amely a Kaukázus északi részétől egészen a Bajkál-tóig terjed. Európában csak a Kárpát-medence térségében, Magyarországon, Szlovákiában, Horvátországban, Jugoszláviában, Romániában és Bulgáriában fészkel. Kisebb állománya költ Törökországban is. Magyarországon a legnyugatabbra költő párok a Dunántúli-középhegységben találhatók. Oroszországon kívül Európában az egyetlen jelentős populáció a Kárpát-medencében található. Napjainkban az állomány fele középhegységekben fészkel, de egyre gyakoribbak a síkvidéki költések, elsősorban a hegységek előterének térségében

Állomány nagyság

A parlagi sas állományának nagysága teljes eurázsiai fészkelő területén pontosan nem ismert. Az 1990-es évek második felében Oroszország európai részén végzett felmérések szerint az ott fészkelő párok száma megközelíti az ezret. Kazahsztánban 800 pár költ. Legfrissebb adatgyűjtés alapján az egyes országok állományai a következőképpen alakulnak:

Ország	Becsült állomány
Albánia	0-10
Ausztria	1
Azerbajdzsán	35-45

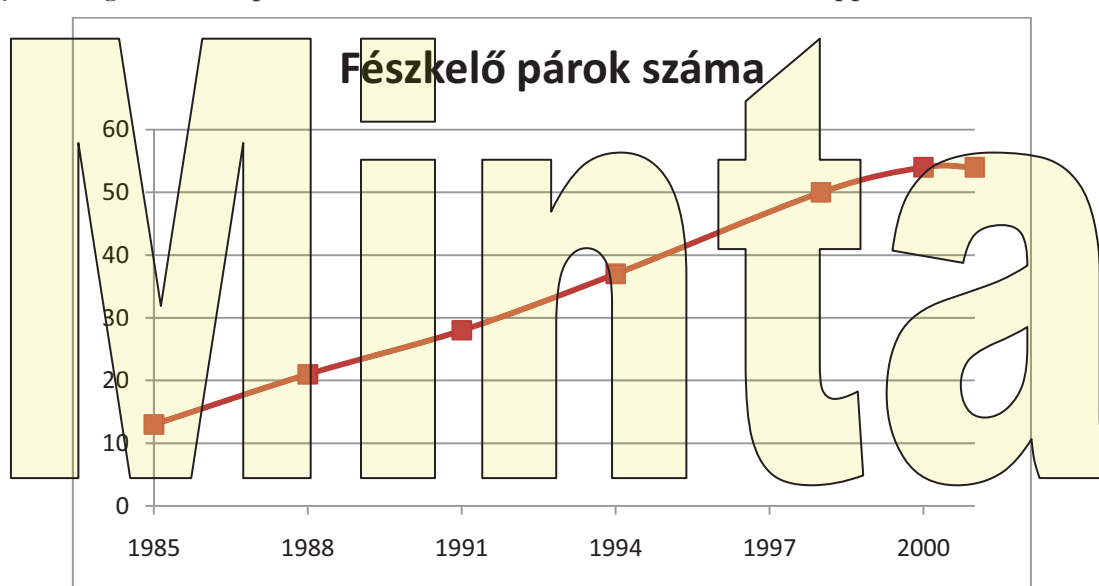
Ország	Becsült állomány
Lengyelország	0-1
Macedónia	5-25
Magyarország	55-60

Bosznia-Hercegovina	0-2
Bulgária	15-25
Ciprus	0
Csehország	1
Görögország	1-5
Grúzia	10-15
Horvátország	0-2
Kazahsztán (Európai rész)	200-300

Moldova	0-5
Oroszország (Európai rész)	600-900
Örményország	2-10
Románia	10-40
Szerbia	1-5
Szlovákia	35-40
Törökország	35-70
Ukrajna	45-47

Összesen	1051-1619
----------	-----------

Magyarországon a költő párok száma az utóbbi 15 évben a következőképpen alakult:

Védelmi helyzet

Hazánkban a parlagi sas fokozottan védett, a legmagasabb - 1 000 000 Ft - természetvédelmi értékű kategóriába tartozik. A magyar Vörös Könyv szerint a kipusztulással közvetlenül veszélyeztetett faj. Az MME által 1999-ben összeállított Vörös Lista szerint az ún. védelemtől függő fajok kategóriájába tartozik. Szinte minden országban csökken a fészkelő párok száma, ezért a védelem eredményeként nálunk bekövetkezett lassú állománynövekedésnek különleges jelentősége van. A faj teljes elterjedési területén történő megőrzése a hazánkban alkalmazott módszerekkel - jogi védetség, fészkelő- és táplálkozó területek zavartalanságának biztosítása stb. - elérhető.

Életmód

Fészkelő terület

Az 1990-es évek vége óta a populáció fele a síkvidéki mezőgazdasági területeken telepszik meg. Korábban elsősorban a középhegységek déli fekvésű völgyeiben fészkel. Kedveli az ürgés legelők közelségét. Gyakran megtelepül gyepterületeken vagy mezőgazdasági táblákon keresztül húzódó fasorokban, magányos fákon.

Költés

A parlagi sas a déli kitettség hegyoldalakon vagy a táplálkozó terület közelében, magas fák csúcsán építi fészket. Gyakran van váltófészke. Nyugalmas helyen évtizedekig használják ugyanazt a fészket, amely az évenkénti tatarozás miatt több méter magasságúvá növekedhet. Az Alföldön sűrűbben váltja fészkeit, mint a hegyvidéken, valószínűleg a nagyobb zavarás miatt. Fészket mindig olyan helyre építi, ahonnan nagy távolságot belát. Emiatt a zavarást - melyre különösen érzékeny - messziről érzékeli. Fészkealja már március végén teljes, általában két, de újabban egyre többször három tojásból áll. A kikelt fiókákat kezdetben a tojó őrzi, miközben a hím hordja a táplálékot. Később mindkét madár táplálék után jár. A fiatalok júliusban hagyják el a fészket, de késő őszig együtt tart a család. Magyarországon az 1991-2000 közötti 10 évben összesen 388 fiókát nevelt ki.

Táplálkozás

A parlagi sas legkedveltebb táplálékállata az ürge és a hörcsög. Mivel az ürge és a hörcsög is téli álmat alszik, ezért ebben az időszakban elsősorban a mezőgazdasági területeken vadászik kisebb-nagyobb emlősökre, madarakra. Ilyen helyeken viszonylag gyakran zsákmányol mezei nyulakat. A költési időszak után is együtt tartózkodó öregek párban vadásznak. Az elejtett prédából először mindig a tojó eszik. Hideg, kemény teleken alkalmilag a legkülönbözőbb dögökre is rájár.

Vonulás

Enyhe teleken az öreg madarak kitartanak fészkelő területükön, a fiatal, ivaréretlen példányok kóborolnak, vonulnak. A vonuló fiatalokról nem tudjuk pontosan, hogy milyen messzire jutnak el. Magyarországon gyűrűzött madár eddig a legtávolabb Görögországban került kézre, míg egy Szlovákiában megjelölt fiatal példányt Izraelben ellenőriztek. Az Ázsiában fészkelők Kelet-Afrikáig jutnak el. A fiatal, ivaréretlen madarak a téli hónapok kivételével rendszeresen megfigyelhetők Magyarországon.

Uhu (*Bubo bubo*)

Az uhu számára hazánkban megfelelő élőhelyek csak korlátozott számban adóttak, illetve a hazai populáció mindenkor a faj elterjedési területének szélén helyezkedett el, ezért a fészkelő párok száma mindig alacsony volt. Az ilyen kis állományok mindig sokkal sérülékenyebbek, mint az elterjedési terület belsejében élő nagyobbak. Az általában közismert helyeken fészkelő, mindössze 30 páros hazai állomány szaporodási sikeressége viszonylag alacsony.

Gyakori a fiatalkori pusztulás, aminek fő oka az áramütés, illetőleg a gépjárművekkel történő ütközés. A védelmi program gyakorlati intézkedéseket fogalmaz meg a hazai kipusztulás elkerülése érdekében. Ezek a következők: elektromos tartóoszlopok szigetelése, esetenként fészekőrzés, bányászati tevékenység alkalmankénti térbeli és időbeli korlátozása stb.

Elterjedés

Az uhu Eurázsia legtöbb területén előfordul, Portugáliától Szahalinig. Elterjedési területén belül úgynevezett fészkelési gócot alkot. Ezek a gócek a korábbi évtizedek magyarországi állományában is jól kimutathatók. Nyugat-Európa erősen iparosodott, illetve intenzív mezőgazdasági régióiból, így például a Brit-szigetektől, Dániából, Franciaország északi részéről, a Germán- és a Lengyel-alföldről hiányzik. Hazai fészkelő területe szinte kizárólag az Északi-középhegységre korlátozódik. Legerősebb állománya a Zempléni-hegység térségében található, ezen kívül a Börzsönyben, a Mátra peremén, a Bükkben, Aggteleken, a Cserhát keleti részén, a Pilisben, a Gerecsében, a Bakonyban, a Soproni- és a Kőszegi-hegységben, Békés megyében és Szatmár-Beregben költ egy-egy pár. A Gerecse és - kis valószínűséggel - a Bakony egyes területein számíthatunk újabb párok felbukkanására. Az Alföldön kóborló példányok jelennek meg, de 2000-ben Békés megyében költött is.

Állománynagyság

Az uhu magyarországi fészkelő állománya 2001-ban 25-30 pár volt. Dél- és Kelet-Európában állománya határozottan csökken, a Nyugat- és Észak-Európában élő populáció stabil, illetőleg emelkedik. Az 1940-es években - amikor még a fészkek rendszeres kifosztása, illetve az öreg madarak kilövése súlyosan gyérítette az állományt - 60 költőpárral rendelkezhattünk. Ekkor az egyes hegységekben 3-8 párból álló fészkelési gócok voltak. Az 1970-es évek végére csupán a Zemplén térségében maradt egy kis populáció. Mivel az uhu állandóan költőhelyén tartózkodik, a hazai állományt alapvetően meghatározza a legközelebbi önfenntartó populációval - a szlovákiaival - való kapcsolata. A nyugati peremvidék hol megjelenő, hol eltűnő mikroállománya szempontjából fontos az osztrák populáció helyzete. Nem elhanyagolható az Erdélyi-szigethegységben fészkelők sem, bár ezek igen távol vannak a legközelebbi magyarországi fészkelőktől.

1985 és 1990 között, az MME által végzett felmérés keretében, az akkor ismert 12 fészkelő pár költőhelyén kívül ellenőrzésre került további 45 korábban használt, illetve 120 potenciális fészkelő hely is. A felmérés eredményeként három új fészkelő pár került elő.

Az uhu magyarországi állományának egykori és mai fészkelő területe 2001-ben a következőképpen alakult:

Hely	Becsült állomány (pár)	Hely	Becsült állomány (pár)
Aggtelek	1 ¹	Heves-Borsodi dombság	0 ¹
Bakony	1 ²	Kőszegi hegység	1
Békés megye	1	Mátra	3
Börzsöny	1	Pilis	1 ³
Budai hegység	0 ⁴	Soproni hegység	1
Bükk	2 ⁵	Tokaj hegy	3
Cserhát	3	Upponyi hegység	0 ⁶
Gerecse	1	Zempléni hegység	6

Összesen	25 pár
----------	--------

A fészkelő állományban kisebb átrendeződések tapasztalhatók, egyes párok eltűnnek, illetőleg újak telepednek meg. Jellemző egy-egy területen a fészkelés időszakos kimaradása is.

Az 1985-ben kezdődött széleskörű felmérést követően, a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület a Természetvédelmi Hivatallal együttműködve uhuvédelmi programot dolgozott ki. A szabadtéri védelemmel párhuzamosan a német uhuvédelmi szervezettől (AZWU) 1987-1991 között összesen 139 uhut kaptunk vadráptetésre, ezen kívül két példányt a Veszprémi Vadaspark ajánlott fel. A Bükkben 100, a Zempléni-hegységben 11, a Mátrában 26 és a Szatmár-Beregi TK területén 4 példányt engedtünk szabadon megfelelő előkészítés után. Az elengedett madarak közül összesen 18 példány került ismét kézre gépkocsival, vonattal történő ütközés, lelövés miatt. A végső cél elérésére, azaz a kijuttatott madarak költésére viszont nincs bizonyítékunk.

Védelmi helyzet

Hazánkban az uhu fokozottan védett madárfaj, természetvédelmi értéke 250 000 Ft. Megtalálható a magyar Vörös Könyvben is a közvetlenül veszélyeztetett fajok között. Az MME által 1999-ben összeállított Vörös Lista szerint magyarországi állománya alapján az ún. veszélyeztetett fajok kategóriájába tartozik.

Életmód

Fészkelő terület

Az uhu Magyarországon a középhegységek peremén, kőbányákban és sziklás területeken költ. Kedveli a mezőgazdasági területek és a lomberdők - esetleg fenyvesek - közelségét.

Költés

Fészket nem épít, tojásait földes sziklapárkányra vagy nagyobb üreg aljába kapart mélyedésbe rakja. Egy-egy alkalmas helyet évtizedekig is használ. Kivételesen fán, ragadozó madarak által épített

¹ Kipusztult az 1970-es években.

² 1995-ben megtelepedett meg.

³ Kipusztult az 1970-es évek közepén, 1994-ben visszatelepült 1 pár.

⁴ Kipusztult az 1970-es évek elején.

⁵ Kipusztult az 1970-es évek végén, 1999-ben visszatelepült 2 pár.

⁶ Kipusztult az 1980-as években.

gallyfészkekben is fészkel. Igen korán, már március közepén költeni kezd. Fészkalja legtöbbször 2-3 tojásból áll. A kotlási idő átlagosan 34 nap. A fiókák két hónap alatt válnak röpképesé, de már előtte elhagyják a fészket.

Mivel az uhu általában egész élete során kis térségben mozog, a fészkelési gócok egymással való kapcsolatának megszűnése az egyes kisebb - elszigetelődő - állományok kipusztulásához vezethet. Mindezek miatt kiemelkedő jelentőségű a költés sikeressége, ha ugyanis kevés fióka repül ki, az állomány nem képes saját reprodukálására. Megfigyeléseink szerint a kirepítés sikeressége átlagban alig haladja meg az ötven százalékot. Ez azt jelenti, hogy a tojások és az azokból kikelt fiókák több mint fele elpusztul a fészkek elhagyása előtt. Ennek oka a tojások esetleges terméketlensége, sérülése (törés), kihűlése lehet. Esetenként a ragadozó emlősök is megdézsmálják a fészkaljat. Az ivarérettség eléréséig a kirepült fiatalok fele elpusztul.

Táplálkozás

Az uhu tipikus csúcsragadozó, a táplálkozási piramisnak ténylegesen a legmagasabb pontján helyezkedik el. Minden nála apróbb állatot elfog. Nem ritka, hogy más kisebb ragadozókat, így macskabaglyot, erdei fülesbaglyot, egerészölyvet is zsákmányol. Fő táplálékát a 200 gramm testtömeg körüli állatok teszik ki, amelyek elsősorban a hörcsög, a vándorpatkány és a sün.

Vonulás

Fészkelő helyén állandó madár. Az öreg párok egész évben a szűken vett fészkelő területükön tartózkodnak. A fiatalok kóborolnak, bárhol felbukkanhatnak.

Tartalom

Parlagi sas (<i>Aquila heliaca</i>)	1
Elterjedés.....	1
Állomány nagyság	1
Védelmi helyzet.....	2
Életmód.....	2
Fészkelő terület.....	2
Költés	3
Táplálkozás.....	3
Vonulás	3
Uhu (<i>Bubo bubo</i>)	4
Elterjedés.....	4
Állomány nagyság	4
Védelmi helyzet.....	5
Életmód.....	5
Fészkelő terület.....	5
Költés	5
Táplálkozás.....	6
Vonulás	6